

ELS LLIBRES DEL COMÚ DE REUS DELS ANYS 1359 I 1391

Ezequiel Gort

Basat en la conferència, a l'Ajuntament de Reus, del 23 d'abril de 2019

Amb motiu de la seva recent restauració i digitalització, presentem dos dels llibres de la comptabilitat municipal de Reus, coneguts com els «Llibres del Comú» corresponents als anys 1359 i 1391. Es tracta de dos dels llibres conservats de la comptabilitat del municipi en el segle XIV, època de la qual només resten set volums, i encara no tots complets, els corresponents als anys 1343, 1345, 1347, 1359, 1377, 1383 i 1391.

Però tot i ser uns registres comptables, aquí només faré una pinzellada ràpida dels aspectes relatius a les finances i a la fiscalitat del municipi, malgrat que de fet són la raó per la qual es feren aquests llibres. És certament un aspecte fonamental per conèixer l'època, però sobre el qual ja s'han publicat bons estudis als quals em remeto. I és que, aquests llibres, a banda de la informació comptable, en detallar la raó que justificava els diversos pagaments, també recullen múltiples notícies relatives a la vida quotidiana de la població i de les quals ara passarem a veure'n algunes mostres, cosa que farem a través de la lectura d'alguns dels seus textos.

Pel que fa a l'estructura d'aquests llibres i com és habitual en tot llibre de comptabilitat, les entrades estan repartides en dues parts, en rebudes i despeses. Ho podem observar només veient la primera pàgina d'ambdós llibres. El de 1359 s'inicia amb les despeses, mentre que el de 1391 ho fa per les rebudes.

En ambdós casos l'estructura és idèntica: a cada pàgina les diverses entrades estan distribuïdes en dues columnes: a la primera es descriu el concepte pel qual es fa la rebuda o la despesa i a la segona es concreta l'import de cada operació, expressat en lliures, sous i diners. En acabar cada pàgina es feia la suma parcial que serviria després per fer el balanç final de l'any i que cada llibre recull en la seva darrera pàgina escrita.

Bàsicament, els conceptes pels quals es feien les entrades i que figuren en aquests dos llibres, són, pel que fa a les rebudes, els impostos sobre la carn, vi, oli, blat i menuts, els banys, els préstecs, els censals i el fogatge.

Per cobrir les necessitats de la vila, sovint es recorria als préstecs, especialment cap a mitjan segle, però al llarg de la segona meitat del segle va anar augmentant el nombre de censals. D'aquí que al llibre de 1359 figuren bastants préstecs mentre que el de 1391 predominen els censals.

Pel que fa al fogatge, va ser un impost de la fiscalitat reial que s'emprà per primera vegada els anys 1358 i 1359, i això fa especialment interessant el llibre del Comú de 1359 perquè ens permet seguir no només la mecànica de l'impost en una vila sinó també la reacció dels reusencs.

En relació a les sortides, els pagaments poden ser per raons molt diverses. Hi havia anades a Tarragona (i fins a Avinyó, el 1391) per la gestió amb la senyoria, donatius a la senyoria, causes pies, gestió interna, Comuna del Camp, obres públiques, manteniment i defensa, pensions anuals dels censals, retorn dels préstecs (amb interès) i el fogatge.

A tall d'anècdota, la primera despesa que feien cada any era per la compra del paper per fer el llibre del Comú. El de 1359:

Primerament costa miga mà de paper ops d'aquest libre, .x. diners; Item lo pergamí de la cuberta, .v. diners.

I el de 1391:

Dicmenge a .xv. de giner doni an Ramon Vilagut per dues mans de paper que'n prenguí a obs del present libre e per letres he altres scriptures que la vila aurà a fer, .iij. sous.

Ambdós llibres, a la coberta, porten senyals heràldics. En el de 1359 hi ha l'escut del comuner d'aquell any, Guillem Espuny.

El comuner era el responsable dels diners, de la caixa, era qui portava el Llibre del Comú. Més endavant, ja entrat el segle xv, els llibres del Comú van passar a denominar-se llibres de Clavaria i el seu responsable, el comuner, se'l va conèixer com a clavari.

És un escut quarterat en creu: al primer i quart quarter, presenta un sinistrogir armat empunyant una espasa; al segon i tercer quarter, tres i quatre xebrons.

El llibre encara recull una altra versió de l'escut de Guillem Espuny, a la contracoberta: en camp xebronat, un puny amb una espasa. Ambdós són de traçat simple i sense indicació dels colors.

És molt més interessant el llibre de 1391 perquè presenta la primera representació coneguda del senyal heràldic de Reus. Anteriorment només hi ha documentades algunes roses formant part de la signatura notarial d'alguns priors, però a partir d'ara trobarem sempre la rosa com a símbol de Reus.

Es tracta, en aquest cas, d'una rosa de vuit pètals, sense camper i de traçat molt simple. Avui la podem veure reproduïda a les rajoles de la plaça del Castell.

La primera pàgina de text, en ambdós casos, recull l'elecció dels jurats d'aquell any i dels diferents oficis de la vila, amb els següents encapçalaments i nomenament dels jurats. El 1359:

Anno Nativitate Domini milesimo trescentesimo cinquagesimo nono

Die martis

Dimarts primer die de giner los pròmens de Reus ho la major partida d'aquels en consel jus[tat] en la plaça del dit loch, ordonaren e feren e elegiren regidós e aministradós de les feynes al dit loch se pertanyen segons que és acostumat de fer en casqun any en lo dit die, ço és saber aquests que's seguexen:

Primerament jurats, Ramon Çolivela, Bernat Spuny, Pere Paler.

I el 1391, que s'inicia amb una invocació:

En nom de Déu sia e de la verge madona santa Maria he mossèn sent Pere, cap patró nostro, que els me endressen en bé regir he aministrar lo present libre del comú.

Dicmenge primer dia de giner any de nostro senyor .M.CCC noranta hu, foren elets de jurats en Arnau Salvat, Bernat de Belvey, fil d'en Montserrat, he de Gabriel d'Olives, de les Barreres, he jo Arnau Duran a comuner, perquè jo dit Arnau Duran començ mon libre primerament de dades he après de rebudes.

Pel que fa als càrrecs o oficis públics, a grans trets, són els següents: comuner, sagristans de Sant Pere; de la lluminària de Santa Maria, procuradors de l'hospital, sagristans del bací dels pobres, mostassafs, corredors de vi i aaptadors de captius. De tota manera hi havia altres oficis que no s'esmenten als llistats inicials,

però sí més endavant, com ara els vinyogols, els saigs, l'obrer o els oïdors de comptes.

Quan es va fer el llibre de 1359 encara no hi havia la segona muralla, la que amb el temps donà forma als actuals ravals i de la qual en resta visible algun vestigi. Tampoc encara no hi havia la Casa de la Vila. Sí però la institució municipal, la universitat, almenys des de feia un centenar d'anys. El consell aleshores es reunia a la plaça o a la capella de l'hospital, mentre que la documentació que guardava el municipi, en no tenir una casa pròpia, es portava cada any de la casa del jurat vell al nou. El primer edifici de la Casa de la Vila –que era a l'actual plaça de les Pescateries Velles– el devien comprar cap a 1390, potser a un tal Guillem Arrufat, o almenys sabem que va vendre una casa a la universitat, segons consta al llibre de 1391, on també figuren les obres que s'hi van fer aquest any:

Item doni an Pere Salelles, sis lliures, cinch sous e sis diners que avia a cobrar de la manobra que avia comprada per obs de la Casa de la Vila [...].

La muralla, que s'inicià cap a 1374, el 1391 les obres ja devien ser prou avançades i el llibre del Comú aporta algunes notícies, com ara el 9 de juliol, que van comprar 50 quarteres de calç per l'obra, però sobretot informa sobre els obrers, com ara:

Item el dit dia matex doni an Pere Gavares, obrer de la obra del mur del mes de juliol, cent sous.

També aporta algun detall sobre les defenses de la muralla:

Item a .iij. de abril doni a sa muler d'en Jachme Alamany deu sous per raó de la fusta que han mesa en casa sua que servirà als merlets, ay albarà, .x. sous.

Als dos llibres també trobem despeses generades per la Comuna del Camp, una institució que acollia tots els llocs del Camp de Tarragona, creada per defensar-se millor davant el senyor feudal. Reus era un dels sis pobles rectors i d'aquí que els llibres del Comú sempre hi hagi entrades relatives a la Comuna. Habitualment es referien a la transmissió de notícies i convocatòries comunals. El 1391 trobem aquestes despeses unificades en una sola pàgina, sota el següent encapçalament:

En aquesta plana són scrites les messions que la universitat de Reus fa per los lochs del Camp.

Igualment hi ha referències als grans flagells de l'època, com la pesta, la guerra i les plagues. El 1359 no va ser un any de pesta, aleshores feia onze anys de la pesta negra i llavors hom el que feia era traslladar les víctimes que, en el moment de la gran mortaldat, hagueren de ser enterrades fora vila, en fossars improvisats. Ara, el 1359, els volien donar sepultura al cementiri de la vila i per aquesta raó feren almenys una gestió a Tarragona, davant l'oficial de l'arquebisbe, en aquest cas per les novenes:

Item pres yo los quals m'eren deguts per .ij. jorns que fuy a Tarragona ab lo prior e ab en Guillem Amorós ensems per aver certificació de les novenes que demanaven dels cossos que avem trets dels sementiris de fora per les traslacions que volen fer les gentes [...].

El 1359 el país era en plena guerra dita dels dos Peres, iniciada en 1356. El regne de Castella contra la corona Catalanoaragonesa.

Aquest any l'estol castellà es presentà a la costa catalana i el 4 de maig, al vespre, els castellans van desembarcar entre Salou i Barenys. Primer, de Reus sortí un observador i després la host de Reus van anar a defensar aquest bocí de costa. Hi hagué alguns combats. Ho sabem per algunes entrades del llibre del Comú:

Dijous a xiiij de juny pagui an Guillem Sales que avia duys los pasadors a Barenys e a Salou e estigué .iiij. jorns.

Es tracta d'una notícia que ens informa que els reusencs anaven armats principalment amb ballestes i com que hi ha diversos pagaments per almenys dos viatges amb carro per portar passadors a Salou, cal creure que hi hagué combats més o menys intensos, almenys amb ferits, durant alguns dies i fins i tot algun vaixell en devia sortir malparat.

Item pagui aquest matex die an Pere de Marcha per ço com los jurats estant l'ost a Barenys lo feren anar ab un altre hom d'Alcover per veure si porien escahir lo navili.

Diluns, primer die de juyiol, pagui an Bernat d'Agramunt los quals dóna a manament dels jurats com eren a Barenys e Ramon de Pugcerdà que adobà los nafrats a Salou com les galees dels castelans hi eren, .ij. sous.

Després dels combats, la tornada de la host a Reus devia ser motiu per a un dia de festa, o si més no, sabem que en tornar a la vila, la host va ser rebuda amb música.

Item pagui al dit Ramon los quals el avia bestrets com eren a Barenys als juglars d'Alcover, per ço com tocaren e feren so a nosaltres com venguem de Salou, .j. sou.

Pel que fa si més no a les ballestes, devien ser propietat de la universitat, ja que en arribar a la vila es féu una crida per recordar a tothom que calia que tornessin les armes, és a dir, les ballestes i la seva munició, els passadors.

Dimecres a xij de juny an Ramon Martí sag [...], per una crida que féu com som venguts de Barenys que tothom tornàs los pasadors e les balestes, .ij. sous .iiij. diners.

Després d'un intent frustrat al port de Barcelona, les naus castellanques marxaren cap a les Balears i, per combatre-les, Pere III manà sortir les galeres catalanes, per la qual cosa es va fer una crida per mobilitzar la població. De Reus van sortir deu homes que anirien en les galeres que s'organitzaven a Tarragona.

Item doni lo die damunt dit an Berenguer Giner e an Bernat Spuny, jurat, que ls portaren a Tarragona per pagar al .x. homes que la vila acorda per anar en les galees de Tarragona en ajuda del senyor rey, .xxxvij. lliures.

Per més flagells i dificultats a l'època, entre 1357 i 1359 patiren una plaga de llagostes. La universitat ajudà a combatre-la pagant a les persones que justificaven haver-ne caçat i també promovent una sortida dels porcs a «gastar» diuen, els ous de les llagostes.

Item los quals eren deguts a mi per escriure los ordenaments que tothom agués a menar los porchs al pla del castel per anar guastar los ous dels lagosts e fo lo die damunt scrit, .iiij. diners.

Dicmenge a .xvij. de març, pagui an Ramon Oçelo per ço com dimecres e dijous guardà los porchs que menaven a guastar los ous dels lagosts a raó de .xvij. diners per jorn, los quals li foren promesos per los jurats, .iij. sous.

Ara bé, aquesta mesura comportà problemes, perquè els porcs també devien perjudicar els conreus, especialment, sembla, al sector de Mascalbó i finalment els devien retirar.

Item doni al dit Bernat Çavayll los quals avia bestrets a Tarragona al procés que comença ab los hòmens de Mascalvó per los bans de porchs. Item rebi jo Bernat, .j. sou.

El 1391 no hi havia cap plaga de llagostes, però si, sembla, de pardals. O almenys la universitat també pagava els caçadors en funció del nombre de pardals morts.

Item doni a son fil d'en Ramon Pasqual per pardals que avia morts, .iij. diners.

Item doni el dia matex an Johan Çabater e a d'en Pujol per .xxviij. pardals que avien morts, .iiij. diners.

A la segona meitat del segle XIV, amb la crisi desfermada des de mitjan segle, la falta de recursos s'aguditza i augmenta la necessitat d'aconseguir diners per mitjà de censals. Aleshores el monestir cartoixà d'Escaladei es convertí en el censalista més important per a la universitat de Reus.

Item doni al prior de cartoxa .lxxxv. lliures que la vila li fa de annual cascun any a la festa de sent March he són de la prop passada dels quals doni an Arnau Vilagut de les Borges .xxv. lliures he an Ramon Vilagut .lx. lliures que li porta, tench ne albarà [...], .lxxxv. lliures.

Item doni an Ramon Vilagut que portà los dits diners al dit prior de cartoxa, huit sous, .viij. sous.

A mesura que la crisi s'aprofundia, de cada vegada era més complicat pels municipis de poder pagar les anualitats corresponents, de manera que per a poder-les pagar, de vegades la universitat havia de vendre nous censals, com mostra el següent text:

Item a dos de juny rebi de Pere Çeberló cent trenta lliures per les quals li veneren nou lliures e dos sous censals pagadós al primer dia de juny, los quals los jurats devien de annual el prior de cartoxa, an Berenguer Marchó e a son genre d'en Sanxo, e an Pericó Sonet, .Cxxx. lliures.

Un aspecte destacat de l'època era la celebració anual de la fira, a la segona meitat del mes de juliol, entorn la diada de sant Jaume. Iniciada el 1343, se celebrava a l'interior de la vila, ocupant la plaça i els carrers que hi portaven. Avui aquest antic espai firal, molt transformat, correspon a la zona de la plaça de les Pescateries Velles i el seu entorn.

Per aquella primera fira i per tal de fer-la conèixer, hi van invitar i obsequiar els representants de les viles properes, i fins i tot van enviar el saig, acompanyat de músics, a anunciar la fira de Reus per moltes poblacions de Catalunya. Després sembla que només s'anunciava a Reus mateix i als llocs que en depenien, Castellvell i Almoster:

Divenres a .xvj. d'agost, pagui an Ramon Martí, sag, per la crida de la fira, .j. sou.

Item per anar Almoster, Item per anar al Castelvey, .vj. diners.

El que no hi faltaven mai eren els músics:

Item pagui aquest die Mateu Bertran, Pere Guitart e Guillem Juyol, juglàs, per ço com tocharen de fira, dels quals he albarà scrit de mà de Pere Guiu, una lliura .xj. sous.

Dijous a .xxv. de juyol que fo sent Jachme, pagui an Bernat Anglès de Vilafortuny, juglar, per ço com trobà aquest die per fira, .ij. sous.

Item doni als ministrers de Tarragona .xj. sous per tal com toquaren ací lo dia de sent Jachme present. En Guillem d'Olives he en Bernat de Belvey, jurats, no y a albarà, .xj. sous.

A més a més de músics, els dies de fira hi havia altres espectacles, com ara una carrera d'egües el 1391.

També trobem referències als músics a les professons i, de fet, per conèixer les festes medievals hem de recórrer a aquest tipus de llibres. Així sabem dels carnavals, de la festa major i més tard, ja al segle XVII, dels gegants, l'àliga, els balls...

Sovint, però, la informació que aporten aquests llibres resulta del tot insuficient. Un exemple pot ser el 1391, quan hi havia alguns reusencs a la presó. Hi devien ser injustament, perquè la universitat va fer una llarga sèrie de gestions i hi va invertir molts diners per aconseguir la seva alliberació. Van fer molts viatges a Tarragona i fins a Avinyó per demanar la intercessió del senyor feudal, que llavors era el cardenal Pere de Luna (el futur papa Benet XIII) i era a la cort papal.

El llibre de 1391 en recull una notícia puntual de totes les despeses ocasionades i dels viatges que els va caldre fer. En total, són un grapat d'entrades repartides en diverses pàgines del llibre. Però malgrat les abundoses referències, no s'esmenta en cap cas la raó per la qual eren empresonats. No diu què va passar.

L'episodi més recordat de 1391 i del qual, directament, no en diu res el llibre, és l'assalt dels calls, que és un aspecte encara poc conegut pel que fa a Reus i el Camp de Tarragona. El llibre del Comú no ho pot esmentar, lògicament, perquè en aquest cas la universitat no hi va participar i l'única referència que fa és a les obres que després s'hagueren de fer al portal dels jueus:

Item a .viii. de noembre doni an Guillem Spuny, obrer del pont del portal dels juheus, quaranta dos sous vj diners a par per .j. cedula, .ij. lliures .ij. sous .vj. diners.

Un darrer aspecte del qual ara vaig menció és el de l'ensenyament. En un primer moment, sembla que només hi podia haver les escoles catedralícies i per tant només en tenia Tarragona, però amb el temps algunes parròquies en van aconseguir i cal suposar que a la primera meitat del segle XIV Reus ja en tindria.

Seria una escola de llegir i cant, mentre que les de més nivell, o sigui les de gramàtica (on s'ensenyava el llatí) seguien en exclusiva a Tarragona.

Amb tot, el 1359 volien crear a Reus una escola de gramàtica, cosa que va impedir l'oficial de l'arquebisbe des de Tarragona:

Dimats a .xv. jorns del dit mes, aní a Tarragona ab lo prior per rahó d'una letra que l'official avia tremesa que negú no gosàs ensenyar gramàticha ne lògicha sots pena de vet [...], .iij. sous .vj. diners.

No es va aconseguir. De fet, més de cent anys després, el 1475, encara no s'havia aconseguit.

Amb aquestes breus notes aportades fins aquí no s'esgota el contingut informatiu d'aquests llibres, materials que ara deixem perquè al seu moment hi aprofundeixin adequadament els investigadors de la nostra història.